

05.

**EEN NIEUWE RODE LIJST VAN DE BROEDVOGELS IN VLAANDEREN
(VERSIE 2004)**

Koen Devos, Anny Anselin & Glenn Vermeersch

INLEIDING

Het inventariseren en tellen van vogels is voor velen geen doel op zich. Het feit dat de verzamelde gegevens een basis vormen voor de bescherming van vogelsoorten en natuurgebieden is een belangrijke motivatie om mee werken aan projecten zoals de Vlaamse broedvogelatlas. Het opmaken van een nieuwe Rode Lijst van de Vlaamse broedvogels was in dit opzicht een logische optie bij het schrijven van dit boek. De lijst bevat een selectie van soorten die omwille van hun aantalsverloop, populatiegrootte of kwetsbaarheid bijzondere aandacht behoeven om zo hun aanwezigheid in Vlaanderen veilig te stellen.

Het concept van Rode Lijsten bestaat al decennialang en werd voor het eerst toegepast voor de publicatie van de Red Data Books van de World Conservation Union (IUCN). Hierin wordt een overzicht gegeven van soorten die het risico lopen om op wereldschaal uit te sterven. Later werd dezelfde methodiek gebruikt om nationale of regionale lijsten van bedreigde dieren en planten te maken, meestal met een ruimere doelstelling. Het doel en nut van Rode Lijsten is meervoudig. Een Rode Lijst heeft vooral een signaalfunctie, in de eerste plaats voor de overheid. Het gaat immers om bedreigde en kwetsbare soorten die een groot risico lopen om te verdwijnen indien geen gepaste beleids- en beheersmaatregelen worden genomen. Rode Lijsten zijn een geschikt instrument om prioriteiten te stellen, onder meer bij de bescherming en het beheer van gebieden

of habitats waar veel bedreigde soorten voorkomen. Ze zijn tevens een middel om het onderzoek naar bedreigde soorten te promoten of om monitoringsprogramma's op te starten die de aantalsontwikkeling van die soorten nauwlettend in de gaten moeten houden. Overheidsinstanties en natuurbeheerders vormen echter niet de enige doelgroep. Zo kunnen Rode Lijsten helpen om de bevolking attent te maken op het voortdurende verlies aan biodiversiteit.

In Vlaanderen werd vooral na 1990 werk gemaakt van het opstellen van Rode Lijsten. Inmiddels zijn er beschikbaar voor 15 taxonomische groepen (MAES et al. 2003, www.nara.be). De eerste en enige Rode Lijst van Vlaamse broedvogels werd gepubliceerd in het eerste Natuurrapport van 1999 (DEVOS & ANSELIN 1999). De samenstelling van een Rode Lijst is altijd een momentopname en moet op regelmatige tijdstippen herzien worden. Rode Lijsten zijn immers gebaseerd op kwantitatieve gegevens die aan verandering onderhevig zijn. Enerzijds treden onder invloed van allerlei omgevingsfactoren veranderingen op in populatieaantallen en verspreiding van soorten, anderzijds kan onze kennis over de status en trends van soorten verbeteren. Gezien de Vlaamse broedvogelatlas heel wat nieuwe en belangrijke informatie aanlevert over de algemene trends en verspreiding van onze broedvogels drong een herziening van de eerste Rode Lijst zich op.

RODE LIJST-CATEGORIEËN EN OMSCHRIJVING VAN DE CRITERIA

Een Rode Lijst kan worden gezien als een samenvatting van zoveel mogelijk bestaande informatie over de status van alle soorten. Daarbij worden een aantal criteria gebruikt die het mogelijk moeten maken om de kans op uitsterven van een soort in te schatten. De gebruikte criteria en categorieën voor de Rode Lijst broedvogels zijn hoofdzakelijk gebaseerd op MAES et al. (1995) die de belangrijkste IUCN-criteria vertaald hebben naar de Vlaamse situatie. De indeling in verschillende categorieën gebeurde in de eerste plaats door een trendcriterium (mate van achteruitgang van de populatieaantallen) te combineren met een zeldzaamheids criterium (huidige populatiegrootte), zoals schematisch weergegeven in Tabel 1. Aanvullende criteria die in rekening werden gebracht, hebben betrekking op het sterk geconcentreerd voorkomen in een beperkt aantal broedgebieden en de afhankelijkheid van de soort van bedreigde of kwetsbare habitats. Een toelichting van de gebruikte criteria wordt gegeven in het kader op de volgende pagina.

De meest recente richtlijnen van de IUCN voor het opstellen van regionale of nationale Rode Lijsten werden in belangrijke mate gevolgd (IUCN 2001). Een uitzondering betreft de nieuwe richtlijn om rekening te houden met de status van populaties in aangrenzende regio's (GÄRDENFORS et al. 2001). Zo kan een plaatselijke broedpopulatie volle-

dig geïsoleerd liggen of daarentegen onderdeel uitmaken van een grotere, grensoverschrijdende populatie. Dit aspect beïnvloedt de kans op het uitsterven van de lokale populatie en op basis daarvan kunnen soorten ondergebracht worden in een hogere of lagere Rode Lijst-categorie. Dit vereist echter een vrij goede kennis over de uitwisseling van populaties en het is tevens van belang om te weten of het al dan niet om "sink" populaties gaat. Dit zijn populaties waarvan het reproductief succes te laag ligt om zichzelf in stand te houden en dus afhankelijk zijn van immigratie uit andere regio's. Gezien die gegevens voor het gros van de Vlaamse broedvogelsoorten niet beschikbaar zijn, werden de aanvullende criteria niet in beschouwing genomen. Ook MAES et al. (2003) wezen reeds op de moeilijke toepasbaarheid van alle IUCN-criteria voor kleine regio's zoals Vlaanderen. Ze leggen meer de nadruk op de natuurbehoudsdoelstellingen die vaak een regionale of nationale bevoegdheid zijn.

De uiteindelijke Rode Lijst van de Vlaamse broedvogels wordt gevormd door de soorten die zijn opgenomen in de categorieën 'met uitsterven bedreigd', 'bedreigd' en 'kwetsbaar'. Soorten die in de categorie 'zeldzaam' zijn ondergebracht behoren niet tot de Rode Lijst *sensu stricto*. Het gaat vaak om soorten die in Vlaanderen de rand van hun verspreidingsareaal bereiken en nooit in hoge aantallen aanwezig zijn geweest. Het is niet ongewoon dat de populatieaantallen in de randgebieden vrij grote schommelingen vertonen.

Achteruitgang	Uiterst zeldzaam <= 100 paren	Zeer zeldzaam 101-500 paren	Zeldzaam 501-5000 paren	Vrij zeldzaam 5001-10000 paren	Niet zeldzaam > 10000 paren
76-100 %	Met uitst. bedreigd	Met uitst. bedreigd	Bedreigd	Kwetsbaar	Achteruitgaand
51-75 %	Met uitst. bedreigd	Bedreigd	Bedreigd	Kwetsbaar	Achteruitgaand
26-50 %	Bedreigd	Kwetsbaar	Kwetsbaar	Achteruitgaand	Achteruitgaand
<= 25 %	Zeldzaam	Niet bedreigd	Niet bedreigd	Niet bedreigd	Niet bedreigd

Tabel 1. Schematisch overzicht van de indeling in Rode Lijst-categorieën op basis van het trendcriterium en het zeldzaamheids criterium.
Table 1. Classification of Red List species based on of a trend criterium (population decline during this century) and a rarity criterium (current breeding population size).

CRITERIA VOOR OPNAME IN RODE LIJST

Aantalstrend

De mate van achteruitgang is een belangrijk criterium voor opname in de Rode Lijst. Om de langetermijntrend te bepalen werd in de mate van het mogelijke tot in de eerste helft van de 20ste eeuw teruggekeerd. Van de meeste soorten werd echter pas in de jaren 60 kwantitatieve informatie over de Vlaamse populatiegrootte beschikbaar. LIPPENS & WILLE (1972) en DEVILLERS et al. (1988) zijn de belangrijkste referentiepunten voor het berekenen van trends en hebben betrekking op respectievelijk de perioden 1961-1968 en 1973-1977. We moeten er evenwel rekening mee houden dat een aantal vogelsoorten in die tijd reeds een dalende trend kenden en de berekende afname bijgevolg een onderschatting is van de werkelijke trend gedurende de laatste 50 tot 100 jaar.

Een probleem betreft de trendbepaling bij de meer algemene soorten (> 10.000 paren) waarvan nauwelijks of geen betrouwbare aantalschattingen beschikbaar zijn. Alleen een goed en langlopend monitoringsprogramma kan hiervoor in de toekomst een oplossing bieden. Met goede trendgegevens van algemenere soorten zouden wellicht heel wat meer soorten in de categorie 'achteruitgaand' belanden.

Populatiegrootte

Hoe kleiner de populatiegrootte, hoe groter het risico op een volledige verdwijning. Het is wetenschappelijk moeilijk te bepalen onder welk minimaal aantal een populatie moet duiken vooraleer men kan spreken van bijvoorbeeld een bedreigde of kwetsbare populatie, temeer omdat dit niveau sterk soort- en oppervlakteafhankelijk is. De keuze voor de vijf aantalsklassen die in de Rode Lijst worden onderscheiden (Tabel 1), is dan ook vrij arbitrair maar levert ons inziens een goed verdedigbare selectie van soorten op in de verschillende Rode Lijst-categorieën. In dit verband dient te worden opgemerkt dat een kleine populatiegrootte in een bepaalde regio niet automatisch op problemen wijst voor een soort. Elke soort bereikt ergens de rand van haar verspreidingsareaal en komt daar van nature meestal in lage aantallen voor. Het gaat om soorten die ondergebracht worden in de categorie 'zeldzaam'. Pas wanneer die zeldzame soorten een significante afname vertonen (> 25 %) worden ze opgenomen in de Rode Lijst.

Areaalveranderingen

Een afname van een soort begint vaak in de marginale broedgebieden of aan de rand van het broedareaal. Dit resulteert in het geleidelijk inkrimpen van het verspreidingsareaal. Daarbij is het niet uitgesloten dat de soort tezelfdertijd in meer optimale kerngebieden goed standhoudt. Een probleem voor deze (en de vorige) Vlaamse Rode Lijst is de moeilijkheid om een bruikbare maat te vinden voor areaalveranderingen. Een veelgebruikte maat is de toename of afname van het aantal bezette atlashokken. De verspreidingsgegevens die in deze atlas werden verzameld zijn helaas nauwelijks of niet op een gestandaardiseerde manier te vergelijken met die van de Belgische broedvogelatlas (ander hok-systeem) zodat wijzigingen in het broedareaal niet als een bijkomend criterium gebruikt werden.

Aantal broedlocaties

Soorten die slechts in een klein aantal gebieden tot broeden komen, zijn extra kwetsbaar voor lokale negatieve factoren. Eén enkele dramatische gebeurtenis of ingreep in die gebieden kan tot het verdwijnen van die soorten leiden. Daarom kan het statuut van het broedgebied het risico op het uitsterven van de soorten helpen inschatten. Er is immers een groot verschil tussen soorten die in een natuurreservaat met een goed beheer broeden en soorten die voorkomen op een opgespoten terrein dat op termijn moet plaats maken voor industrie. Het feit dat nogal wat koloniebroeders zeer plaatselijk én op tijdelijk geschikte terreinen broeden, vraagt extra aandacht voor die groep.

Er werden in de Rode Lijst twee categorieën onderscheiden: soorten die in slechts één broedgebied voorkomen en soorten waarbij minstens 70 % van de Vlaamse populatie in drie of minder gebieden voorkomt.

Habitatkeuze

Soorten met een brede habitatkeuze zijn minder gevoelig voor uitsterven dan soorten die sterk gebonden zijn aan één bepaald biotooptype, zeker als het gaat om zeldzame of bedreigde biotopen. In VAN LANDUYT (2002) wordt een Rode Lijst gegeven van ecotoopgroepen in Vlaanderen. Op basis van hun zeldzaamheid en mate van achteruitgang krijgen ecotopen het etiket 'met verdwijning bedreigd', 'bedreigd' (o.a. hoogstrand en zeereep, vochtige heiden) of 'kwetsbaar' (o.a. schorren en begroeide slikken, droge heiden) toebedeeld. Vogelsoorten die sterk afhankelijk zijn van die categorieën van ecotopen werden ook op de Rode Lijst broedvogels geplaatst.

De Grote Stern doet het beter dan ooit in Vlaanderen. Met ruim 4000 paren in 2004 bereikte de soort het hoogste niveau sinds het eerste broedgeval in 1988. Ondanks de positieve trend blijft de soort op de Rode Lijst. Het feit dat Grote Sterns slechts in één gebied broeden, maakt ze immers bijzonder kwetsbaar. Bovendien hebben de broedterreinen geen enkel beschermingsstatuut en worden ze bedreigd door de havenuitbreiding van Zeebrugge.

FOTO: MISJEL DECLER

De Tapuit is met uitsterven bedreigd in Vlaanderen. Van de ongeveer 230 paren in de jaren 70 blijven er nu amper een 10-tal over. Dit komt neer op een afname van zeker 95 % in amper 30 jaar tijd. Bovendien is het verspreidingsareaal sterk ingekrompen waarbij ondermeer de Kempen zo goed als volledig verlaten werden.

FOTO: JOHAN VERBANCK

De Graspieper komt in iets meer dan 70 % van de onderzochte atlashokken voor. Het huidige broedbestand wordt geraamd op 3800-5500 paren. De nieuwe atlasgegevens wijzen op een afname van minstens 70 % ten opzichte van de jaren 70. Plaatselijk loopt dit zelfs op tot 95 %. Daarmee komt de soort voor het eerst op de Rode Lijst terecht, een duidelijk signaal dat dringend maatregelen nodig zijn om de neerwaartse trend om te buigen.

FOTO: YVES ADAMS

OVERZICHT VAN DE VERSCHILLENDE CATEGORIEËN EN CRITERIA.

Categorie 0 - Uitgestorven (Extinct)

Soorten, die zich spontaan in Vlaanderen gevestigd hebben en er regelmatig broedden, maar die recent niet meer broedend werden aangetroffen.

Criteria: 0. - Soorten die zich sinds 1900 in Vlaanderen gedurende een periode van minstens 10 (opeenvolgende) jaren hebben voortgeplant, maar die de afgelopen 10 jaar niet meer broedend werden aangetroffen (en waarvan geen herstel van de populatie in het vooruitzicht is).

Categorie 1 - Met uitsterven bedreigd (Critically endangered)

Soorten, die een bijzonder groot risico lopen om op korte termijn in Vlaanderen uit te sterven als de factoren, die de bedreigingen veroorzaken blijven voortduren en beschermingsmaatregelen uitblijven.

Criteria: 1.a. - Soorten die met meer dan 75 % zijn achteruitgegaan en waarvan het huidige Vlaamse broedbestand niet meer dan 500 paren bedraagt. De achteruitgang is van blijvend karakter en er zijn geen tekenen van duurzaam herstel.
1.b. - Soorten die met 51-75 % zijn achteruitgegaan en waarvan het huidige Vlaamse broedbestand niet meer dan 100 paren bedraagt. De achteruitgang is van blijvend karakter en er zijn geen tekenen van duurzaam herstel.
1.c. - Soorten die slechts in één broedgebied voorkomen.
1.d. - Soorten die sterk gebonden zijn aan met verdwijning bedreigde habitats.

Categorie 2 - Bedreigd (Endangered)

Soorten, die een groot risico lopen om op korte termijn in de categorie 'Met uitsterven bedreigd bedreigd' terecht te komen als de factoren, die bedreigingen veroorzaken blijven voortduren en beschermingsmaatregelen uitblijven.

Criteria: 2.a. - Soorten die met meer dan 75 % zijn achteruitgegaan en waarvan het huidige Vlaamse broedbestand 501 tot 5000 paren bedraagt.
2.b. - Soorten die met 51 tot 75 % zijn achteruitgegaan en waarvan het huidige Vlaamse broedbestand 101 tot 5000 broedparen bedraagt.
2.c. - Soorten die met 26 tot 50 % zijn achteruitgegaan en waarvan het Vlaamse broedbestand niet meer dan 100 paren bedraagt.
2.d. - Soorten die sterk gebonden zijn aan bedreigde habitats.

Categorie 3 - Kwetsbaar (Vulnerable)

Soorten, die een groot risico lopen om op korte termijn in de categorie 'Bedreigd' terecht te komen als de factoren, die de bedreigingen veroorzaken blijven voortduren en beschermingsmaatregelen uitblijven.

Criteria: 3.a. - Soorten die met meer dan 75 % zijn achteruitgegaan en waarvan het huidige Vlaamse broedbestand meer dan 5000 paren bedraagt.
3.b. - Soorten die met 51 tot 75 % zijn achteruitgegaan en waarvan het huidige Vlaamse broedbestand 5001 tot 10.000 paren bedraagt.

3.c. - Soorten die met 26 tot 50 % zijn achteruitgegaan en waarvan het huidige Vlaamse broedbestand 101 tot 5000 paren bedraagt.

3.d. - Soorten waarvan minstens 70 % van de volledige Vlaamse populatie in drie of minder gebieden is geconcentreerd.

3.e. - Soorten die gebonden zijn aan kwetsbare habitats.

C a t e g o r i e Z – Z e l d z a a m (R a r e)

Soorten, die niet noodzakelijk zijn achteruitgegaan en niet in één van de bovenstaande Rode Lijst-categorieën ingedeeld kunnen worden, maar die steeds beperkt geweest zijn in hun voorkomen in Vlaanderen.

Criterium: **Z.** – Soorten waarvan de Vlaamse broedpopulatie in de loop van de voorbije 100 jaar nooit meer dan 100 paren bedroeg en die geen structurele, blijvende afname (> 25 %) vertonen.

C a t e g o r i e A – A c h t e r u i t g a a n d (N e a r t h r e a t e n e d)

Soorten, die momenteel nog niet bedreigd zijn, maar het risico lopen om op korte termijn in de categorie 'Kwetsbaar' terecht te komen als de negatieve factoren, die verantwoordelijk zijn voor de achteruitgang blijven voortduren en beschermingsmaatregelen uitblijven.

Criteria: **A.a.** – Soorten die met minstens 26 % zijn achteruitgegaan en waarvan het huidige Vlaamse broedbestand meer dan 10.000 paren bedraagt.

A.b. – Soorten die met 26-50 % zijn achteruitgegaan en waarvan het huidige Vlaamse broedbestand 5001-10.000 paren bedraagt.

C a t e g o r i e ? – O n v o l d o e n d e g e k e n d (D a t a d e f i c i e n t)

Soorten, die door een gebrek aan of de aard van de gegevens momenteel niet in één van de bovenstaande Rode Lijst-categorieën ingedeeld kunnen worden en waarvoor meer onderzoek noodzakelijk is. Dit betekent echter niet dat deze soorten niet bedreigd zijn.

Criteria: **?a.** Soorten waarvan door hun verborgen levenswijze weinig betrouwbare gegevens beschikbaar zijn over de populatieaantallen en verspreiding in Vlaanderen.

?b. Soorten waarvan de langetermijntrend moeilijk te achterhalen is door grote (soms jaarlijkse) schommelingen in de populatieaantallen.

C a t e g o r i e N . M o m e n t e e l n i e t b e d r e i g d (N o t t h r e a t e n e d)

Soorten, die niet aantoonbaar zijn achteruitgegaan of zelfs toegenomen zijn en momenteel niet zeldzaam zijn, of soorten die, door het voorkomen in een niet bedreigd habitat, weinig risico lopen om in één van de bovenstaande categorieën terecht te komen.

Criterium: **N.a.** Soorten waarvan het Vlaamse broedbestand minstens 100 paar bedraagt en waarvan geen afname van meer dan 25 % werd vastgesteld.

DE NIEUWE RODE LIJST

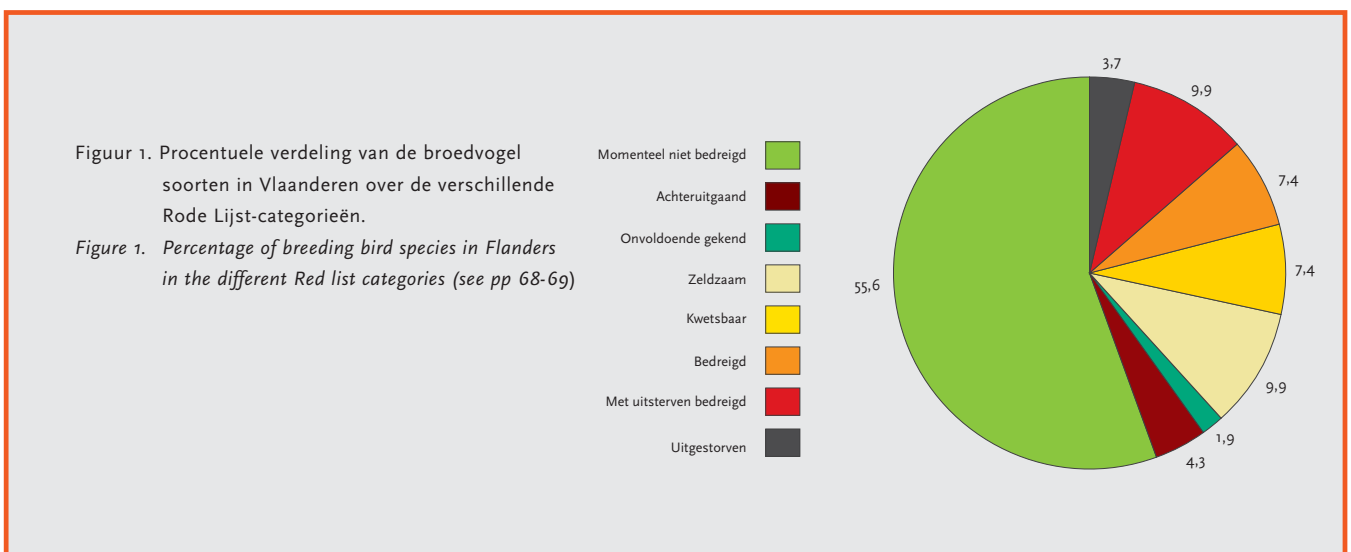
Sinds 1900 zijn in Vlaanderen 162 vogelsoorten regelmatig (in minstens tien jaren) tot broeden gekomen. Niet inheemse soorten zijn daarbij buiten beschouwing gelaten. Daarnaast zijn er nog 34 soorten die als onregelmatige of incidentele broedvogels kunnen bestempeld worden. In Figuur 1 en Tabel 2 is de verdeling van het aantal soorten over de verschillende Rode Lijst-categorieën weergegeven. Hierbij dient nogmaals opgemerkt dat het aantal soorten in de categorie 'Achteruitgaand' als een strikt minimum moet beschouwd worden. Van heel wat soorten in de categorie 'Niet bedreigd' beschikken we immers over onvoldoende informatie om de aantalstrend nauwkeurig genoeg te bepalen.

De Rode Lijst *sensu stricto* bestaat uit 40 soorten, verdeeld over de categorieën 'Met uitsterven bedreigd', 'Bedreigd' en 'Kwetsbaar'. Het gaat om 25 % van onze regelmatig broedende vogelsoorten. Daarnaast kunnen nog 16 soorten als zeldzaam bestempeld worden (= 10 %). Opvallend is het grote aantal soorten dat met uitsterven bedreigd is. Van de 16 soorten in deze categorie zijn er niet minder dan 11 waarvan de Vlaamse broedpopulatie momenteel minder dan 10 paren bedraagt. Vier soorten komen zelfs niet meer jaarlijks tot broeden, een fenomeen dat meestal voorafgaat aan een volledige verdwijning.

	Aantal soorten	%
Uitgestorven	6	3,7
Met uitsterven bedreigd	16	9,9
Bedreigd	12	7,4
Kwetsbaar	12	7,4
Zeldzaam	16	9,9
Onvoldoende gekend	3	1,9
Achteruitgaand	7	4,3
Momenteel niet bedreigd	90	55,6
Aantal Rode Lijst-soorten	40	24,7

Tabel 2. Aantal broedvogelsoorten in Vlaanderen per Rode-Lijst categorie en het aandeel in het totaal aantal (regelmatige) broedvogelsoorten.

Table 2. Number of species per Red List category (see pp 68-69) and proportion in total number of breeding species.

DE RODE LIJST VAN DE VLAAMSE BROEDVOGELS, VERSIE 2004

De Rode Lijst sensu stricto bestaat uit de categorieën 'Met uitsterven bedreigd', 'Bedreigd' en 'Kwetsbaar'. Bij de soorten in die categorieën wordt tussen haakjes het criterium voor opname in de lijst vermeld (zie pp 68-69).

Categorie 0 - Uitgestorven

- Korhoen (*Tetrao tetrix*)
- Kemphaan (*Philomachus pugnax*)
- Zwarte Stern (*Chlidonias niger*)
- Duinpieper (*Anthus campestris*)
- Hop (*Upupa epops*)
- Ortolaan (*Emberiza hortulana*)

FOTO: YVES ADAMS

Categorie 1 - Met uitsterven bedreigd

- Roerdomp (*Botaurus stellaris*) (1a)
- Woudaap (*Ixobrychus minutus*) (1a)
- Grauwe Kiekendief (*Circus pygargus*) (1a)
- Kwartelkoning (*Crex crex*) (1a)
- Strandplevier (*Charadrius alexandrinus*) (1b)
- Watersnip (*Gallinago gallinago*) (1b)
- Dwergstern (*Sterna albifrons*) (1c)
- Grote Stern (*Sterna scandiavica*) (1c)
- Draaihals (*Jynx torquilla*) (1a)
- Kuifleeuwerik (*Galerida cristata*) (1a)
- Paapje (*Saxicola rubetra*) (1a)
- Tapuit (*Oenanthe oenanthe*) (1a)
- Snor (*Locustella luscinioides*) (1a)
- Grote Karekiet (*Acrocephalus arundinaceus*) (1a)
- Grauwe Klauwier (*Lanius collurio*) (1a)
- Klaapekster (*Lanius excubitor*) (1a)

FOTO: MARC ESPEEL

FOTO: KOEN VERBANCK

FOTO: YVES ADAMS

FOTO: YVES ADAMS

FOTO: MJSJEL DECLEER

FOTO: KOEN VERBANCK

Categorie 2 - Bedreigd

- Zomertaling (*Anas querquedula*) (2b)
- Porseleinhoen (*Porzana porzana*) (2c)
- Zomertortel (*Streptopelia turtur*) (2a)
- Kramsvogel (*Turdus pilaris*) (2b)
- Graspieper (*Anthus pratensis*) (2b)
- Boompieper (*Anthus trivialis*) (2b)
- Rietzanger (*Acrocephalus schoenobaenus*) (2b)
- Wielewaal (*Oriolus oriolus*) (2b)
- Goudvink (*Pyrrhula pyrrhula*) (2b)
- Geelgors (*Emberiza citrinella*) (2a)
- Grauwe Gors (*Miliaria calandra*) (2b)
- Rietgors (*Emberiza schoeniclus*) (2b)

Categorie 3 - Kwetsbaar

- Patrijs (*Perdix perdix*) (3b)
- Kluut (*Recurvirostra avocetta*) (3d)
- Tureluur (*Tringa totanus*) (3e)
- Kleine Mantelmeeuw (*Larus fuscus*) (3d)
- Visdief (*Sterna hirundo*) (3d)
- Nachtzwaluw (*Caprimulgus europaeus*) (3e)
- Veldleeuwerik (*Alauda arvensis*) (3a)
- Boomleeuwerik (*Lullula arborea*) (3e)
- Huiszwaluw (*Delichon urbica*) (3b)
- Gekraagde Roodstaart (*Phoenicurus phoenicurus*) (3c)
- Nachtegaal (*Luscinia megarhynchos*) (3c)
- Matkop (*Parus montanus*) (3c)

Categorie Z - Zeldzaam

- Kleine Zilverreiger (*Egretta garzetta*)
- Kwak (*Nycticorax nycticorax*)
- Pijlstaart (*Anas acuta*)
- Bontbekplevier (*Charadrius hiaticula*)
- Rode Wouw (*Milvus milvus*)
- Steltkluut (*Himantopus himantopus*)
- Stormmeeuw (*Larus canus*)
- Noordse Stern (*Sterna paradisaea*)
- Velduil (*Asio flammeus*)
- Cetti's Zanger (*Cettia cetti*)
- Graszanger (*Cisticola juncidis*)
- Buidelmees (*Remis pendulinus*)
- Baardmannetje (*Panurus biarmicus*)
- Roodkopklauwier (*Lanius senator*)
- Kleine Barmsijs (*Carduelis flammea cabaret*)
- Sijs (*Carduelis spinus*)

Categorie A - Achteruitgaand

Koekoek (*Cuculus canorus*)
Boerenzwaluw (*Hirundo rustica*)
Oeverzwaluw (*Riparia riparia*)
Gele Kwikstaart (*Motacilla flava*)
Huisemus (*Passer domesticus*)
Ringmus (*Passer montanus*)
Kneu (*Carduelis cannabina*)

Categorie ? - Onvoldoende gekend

Kwartel (*Coturnix coturnix*)
Kruisbek (*Loxia curvirostra*)
Europese Kanarie (*Serinus serinus*)

Categorie N - Momenteel niet bedreigd

Dodaars (<i>Tachybaptus ruficollis</i>)	Zwartkopmeeuw (<i>Larus melanocephalus</i>)	Grasmus (<i>Sylvia communis</i>)
Fuut (<i>Podiceps cristatus</i>)	Kokmeeuw (<i>Larus ridibundus</i>)	Tuinfluiters (<i>Sylvia borin</i>)
Geoorde Fuut (<i>Podiceps nigricollis</i>)	Holenduif (<i>Columba oenas</i>)	Zwartkop (<i>Sylvia atricapilla</i>)
Aalscholver (<i>Phalacrocorax carbo</i>)	Houtduif (<i>Columba palumbus</i>)	Fluiter (<i>Phylloscopus sibilatrix</i>)
Blauwe Reiger (<i>Ardea cinerea</i>)	Turkse Tortel (<i>Streptopelia decaocto</i>)	Tjiftjaf (<i>Phylloscopus collybita</i>)
Knobbelzwaan (<i>Cygnus olor</i>)	Steenuil (<i>Athene noctua</i>)	Fitis (<i>Phylloscopus trochillus</i>)
Grauwe Gans (<i>Anser anser</i>)	Bosuil (<i>Strix aluco</i>)	Goudhaan (<i>Regulus regulus</i>)
Bergeend (<i>Tadorna tadorna</i>)	Ransuil (<i>Asio otus</i>)	Vuurgoudhaan (<i>Regulus ignicapillus</i>)
Krakeend (<i>Anas strepera</i>)	Kerkuil (<i>Tyto alba</i>)	Grauwe Vliegenvanger (<i>Muscicapa striata</i>)
Wintertaling (<i>Anas crecca</i>)	Ijsvogel (<i>Alcedo atthis</i>)	Bonte Vliegenvanger (<i>Ficedula hypoleuca</i>)
Wilde Eend (<i>Anas platyrhynchos</i>)	Gierzwaluw (<i>Apus apus</i>)	Staartmees (<i>Aegithalos caudatus</i>)
Slobeend (<i>Anas clypeata</i>)	Groene Specht (<i>Picus viridis</i>)	Glanskop (<i>Parus palustris</i>)
Tafeleend (<i>Aythya ferina</i>)	Zwarte Specht (<i>Dryocopus martius</i>)	Kuifmees (<i>Parus cristatus</i>)
Kuifeend (<i>Aythya fuligula</i>)	Grote Bonte Specht (<i>Dendrocopos major</i>)	Zwarte Mees (<i>Parus ater</i>)
Bruine Kiekendief (<i>Circus aeruginosus</i>)	Kleine Bonte Specht (<i>Dendrocopos minor</i>)	Pimpelmees (<i>Parus caeruleus</i>)
Wespendief (<i>Pernis apivorus</i>)	Grote Gele Kwikstaart (<i>Motacilla cinerea</i>)	Koolmees (<i>Parus major</i>)
Havik (<i>Accipiter gentilis</i>)	Witte Kwikstaart (<i>Motacilla alba</i>)	Boomklever (<i>Sitta europaea</i>)
Sperwer (<i>Accipiter nisus</i>)	Winterkoning (<i>Troglodytes troglodytes</i>)	Boomkruiper (<i>Certhia brachydactyla</i>)
Buizerd (<i>Buteo buteo</i>)	Heggenmus (<i>Prunella modularis</i>)	Gaai (<i>Garrulus glandarius</i>)
Torenvalk (<i>Falco tinnunculus</i>)	Roodborst (<i>Erithacus rubecula</i>)	Ekster (<i>Pica pica</i>)
Boomvalk (<i>Falco subbuteo</i>)	Blauwborst (<i>Luscinia svecica</i>)	Kauw (<i>Corvus monedula</i>)
Waterhoen (<i>Gallinula chloropus</i>)	Roodborsttapuit (<i>Saxicola torquata</i>)	Roek (<i>Corvus frugilegus</i>)
Meerkoet (<i>Fulica atra</i>)	Zwarte Roodstaart (<i>Phoenicurus ochruros</i>)	Zwarte Kraai (<i>Corvus corone</i>)
Waterral (<i>Rallus aquaticus</i>)	Merel (<i>Turdus merula</i>)	Spreeuw (<i>Sturnus vulgaris</i>)
Scholekster (<i>Haematopus ostralegus</i>)	Zanglijster (<i>Turdus philomelos</i>)	Vink (<i>Fringilla coelebs</i>)
Kleine Plevier (<i>Charadrius dubius</i>)	Grote Lijster (<i>Turdus viscivorus</i>)	Groenling (<i>Carduelis chloris</i>)
Kievit (<i>Vanellus vanellus</i>)	Sprinkhaanzanger (<i>Locustella naevia</i>)	Putter (<i>Carduelis carduelis</i>)
Houtsnip (<i>Scolopax rusticola</i>)	Bosrietzanger (<i>Acrocephalus palustris</i>)	Appelvink (<i>Coccothraustes coccothraustes</i>)
Grutto (<i>Limosa limosa</i>)	Kleine Karekiet (<i>Acrocephalus scirpaceus</i>)	
Wulp (<i>Numenius arquata</i>)	Spotvogel (<i>Hippolais icterina</i>)	
Zilvermeeuw (<i>Larus argentatus</i>)	Braamsluiper (<i>Sylvia curruca</i>)	

Onregelmatige broedvogels

Roodhalsfuut (*Podiceps grisegena*)
Koereiger (*Bubulcus ibis*)
Purperreiger (*Ardea purpurea*)
Ooievaar (*Ciconia ciconia*)
Lepelaar (*Platalea leucorodia*)
Smient (*Anas penelope*)
Krooneend (*Netta rufina*)
Witooegeend (*Aythya nyroca*)
Zwarte Wouw (*Milvus migrans*)
Blauwe Kiekendief (*Circus cyaneus*)
Visarend (*Pandion haliaetus*)*
Slechtvalk (*Falco peregrinus*)
Klein Waterhoen (*Porzana parva*) *
Kleinst Waterhoen (*Porzana pusilla*)
Griel (*Burhinus oedicnemus*) *
Goudplevier (*Pluvialis apricaria*)
Bonte Strandloper (*Calidris alpina*)
Oeverloper (*Actitis hypoleucos*)
Geelpootmeeuw (*Larus cachinnans*)
Grote Mantelmeeuw (*Larus marinus*)
Dougalls Stern (*Sterna dougallii*)
Witwangstern (*Chlidonias hybrida*)
Witvleugelstern (*Chlidonias leucopterus*)
Bijeneter (*Merops apiaster*)
Middelste Bonte Specht (*Dendrocopus medius*)
Waterspreeuw (*Cinclus cinclus*)
Orpheusspotvogel (*Hippolais polyglotta*)
Brilgrasmus (*Sylvia conspicillata*)
Beflijster (*Turdus torquatus*)
Notenkraker (*Nucifraga caryocatactes*)
Keep (*Fringilla montifringilla*)
Grote Kruisbek (*Laxia pytyopsittacus*)
Roodmus (*Carpodacus erythrinus*)
Cirlgors (*Emberiza cirlus*)

* broedpogingen of aanwijzingen van broeden

Steppehoen (*Syrrhaptes paradoxus*) en Raaf (*Corvus corax*) zijn voormalige broedvogels uit de 19de eeuw.

Niet inheemse broedvogels

Wilde Zwaan (*Cygnus cygnus*)
Zwarte Zwaan (*Cygnus atratus*)
Kolgans (*Anser albifrons*)
Indische Gans (*Anser indicus*)
Canadese Gans (*Branta canadensis*)
Brandgans (*Branta leucopsis*)
Magelhaengans (*Chloephaga picta*)
Nijlgans (*Alopochen aegytiacus*)
Casarca (*Tadorna ferruginea*)
Mandarijneend (*Aix galericulata*)
Carolina-eend (*Aix sponsa*)
Fazant (*Phasianus colchicus*)
Halsbandparkiet (*Psittacula krameri*)

Sporadisch broedende exoten werden niet in deze lijst opgenomen.

FOTO: JOHAN VERBANCK

VERANDERINGEN TEN OPZICHTE VAN DE EERSTE RODE LIJST

Voor deze nieuwe Rode Lijst werden dezelfde criteria gebruikt als voor de eerste zodat een goede vergelijking tussen beide mogelijk is. Het totaalaantal soorten op de Rode Lijst *sensu stricto* daalde van 44 naar 40. Er zijn 11 soorten afgevoerd van de Rode Lijst. De meeste van die soorten zijn de afgelopen jaren sterk in aantal toegenomen waardoor het populatieniveau van de referentiesituatie opnieuw bereikt werd of zelfs overschreden werd. De tussenliggende periode tussen de eerste en de nieuwe Rode Lijst is echter relatief kort (1999-2003) en het is bij een aantal soorten afwachten of de vastgestelde toename een blijvend fenomeen dan wel een kortstondige uitschieter betreft. Een sterke toename impliceerde niet noodzakelijk dat de soort in kwestie van de Rode Lijst geschrapt werd. Soorten als Kluut, Grote Stern, Visdief, Nachtzwaluw en Boomleeuwerik blijven immers sterk afhankelijk van bedreigde of kwetsbare habitats en/of komen nog steeds in een zeer beperkt aantal gebieden voor. Dit geldt evenwel niet meer voor Aalscholver en Zilvermeeuw die, mede door een toename van het aantal broedlocaties, van de Rode Lijst verdwijnen.

Er is echter niet alleen positief nieuws. Er zijn immers ook 9 nieuwkomers op de Rode Lijst. Het gaat in de meeste gevallen om soorten waarvan tot voor kort nauwelijks goede informatie over recente aantallen beschikbaar was. De resultaten van de broedvogelatlas wijzen op een afname die merkkelijk sterker is dan aanvankelijk was ingeschat bij de eerste Rode Lijst. Voorbeelden zijn Graspieper (- 70 %) en Huiszwaluw (- 75 %) die hierdoor hun intrede doen in de categorie 'kwetsbaar'. Zelfs de ooit zo algemene Veldleeuwerik is dermate sterk afgenomen (mogelijk met 95 %) dat een opname in de Rode Lijst gerechtvaardigd is.

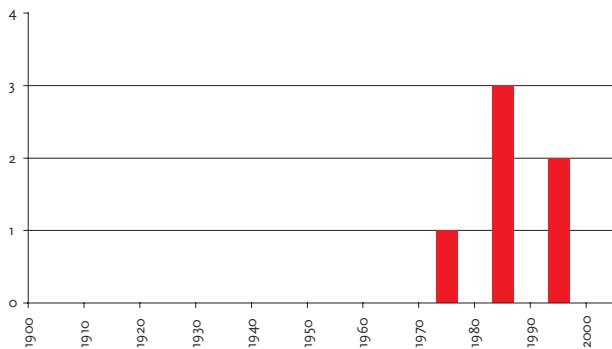
Een tweede verontrustende vaststelling is dat er nauwelijks verbetering merkbaar is bij de met uitsterven bedreigde soorten. Alleen de Zomertaling is doorgeschoven naar de categorie 'bedreigd'. Daartegenover staan twee soorten die terechtgekomen zijn in de categorie 'uitgestorven': Korhoen (laatste waarnemingen in 1999) en Ortolaan (laatste zangpost in 1998). Hoewel van beide soorten nog waarnemingen werden verricht gedurende de laatste 10 jaar werden ze toch reeds als uitgestorven beschouwd. In de jaren 90 ging het immers hoofdzakelijk om losse waarnemingen van individuen of zingende mannetjes zonder dat er aanwijzingen waren van effectief broeden. Bovendien is de kans op hervestiging van broedpopulaties zo goed als onbestaande gezien de negatieve ontwikkelingen in een groot deel van West-Europa.

Geschrapt van de Rode Lijst

Geoorde Fuut
Aalscholver
Bruine Kiekendief
Kwartel
Zilvermeeuw
Ijsvogel
Kerkuil
Oeverzwaluw
Sprinkhaanzanger
Roodborsttapuit
Baardmannetje

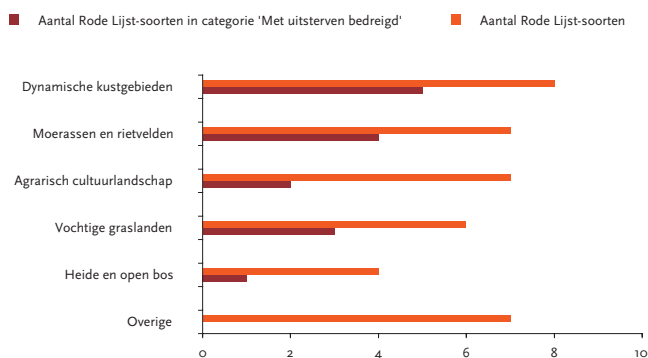
Nieuw op de Rode Lijst

Zomertortel
Kramsvogel
Veldleeuwerik
Graspieper
Boompieper
Huiszwaluw
Matkop
Goudvink
Rietgors

Figuur 2. Evolutie van het aantal uitgestorven soorten in Vlaanderen per decennium sinds 1900

Figure 2. Number of extinct breeding bird species in Flanders per decade since 1900.

Figuur 3. Verdeling van het aantal Rode Lijst-soorten over verschillende habitattypes

Figure 3. Number of Red List species (orange) and Red List species in category 'critically endangered' (dark red) in different habitat types

VAN ATLASWERK NAAR SOORT-BESCHERMING

De resultaten van de broedvogelatlas bevestigen eens te meer dat in de loop van de 20ste eeuw tal van vogelsoorten in Vlaanderen sterk in aantal zijn afgenomen. Het gaat meestal om een geleidelijk proces dat vele decennia in beslag neemt. Het is echter pas na 1970 dat soorten ook werkelijk zijn uitgestorven. In Figuur 2 wordt het aantal verdwenen broedvogelsoorten sinds 1900 per decennium weergegeven. Elke 10 jaar verdwijnen nu gemiddeld 2 soorten uit Vlaanderen, een verontrustend aantal. Hierbij moeten we er rekening mee houden dat de term 'uitgestorven' zeer eng is geïnterpreteerd. Een soort wordt pas als uitgestorven beschouwd indien er gedurende een periode van 10 opeenvolgende jaren geen broedgevallen meer werden vastgesteld. Het gaat tot dusver om 6 soorten. In werkelijkheid is de situatie echter nog dramatischer. Van heel wat soorten zijn de populaties inmiddels dermate klein geworden dat ze zichzelf niet meer in stand kunnen houden. Soorten als Grote Karekiet en Klapekster komen slechts zeer zelden meer tot broeden en kunnen als virtueel uitgestorven worden beschouwd.

Er mag evenwel niet alleen aandacht gaan naar de soorten die in de categorie 'met uitsterven bedreigd' voorkomen. Er dienen ook inspanningen geleverd te worden voor die soorten die gecatalogeerd staan als kwetsbaar of achteruitgaand, zowel wat monitoring als bescherming betreft. Het is immers nog altijd beter om te voorkomen dat soorten op de Rode Lijst terechtkomen. In dit kader is het ontbreken van een monitoringsmeetnet voor algemeen verspreide en vrij talrijke soorten een specifiek knelpunt voor Vlaanderen. Hieronder vallen ook Rode Lijstsoorten zoals Veldleeuwrik, Graspieper en Zomertortel. Als er moet gewacht worden op een volgende broedvogelatlas, mogelijk pas binnen 20 jaar, om te achterhalen of die soorten verder afgenomen zijn, kan het al te laat zijn. Zodra een populatie onder een bepaald niveau zakt en/of niet meer zelfonderhoudend is, is het immers veel moeilijker om tot herstel te komen. Zo kwamen een aantal initiatieven om de laatste Ortolanen in Limburg te redden duidelijk te laat. Het opstarten van een monitoringsproject voor algemenere broedvogels zou na het afronden van deze atlas een prioriteit moeten zijn.

Om bedreigde of kwetsbare soorten voor uitsterven te behoeden zijn doelgerichte en dringende maatregelen noodzakelijk. Gezien habitatverlies als de hoofdoorzaak kan gezien worden van de afname van veel vogelsoorten, dient in de eerste plaats aandacht te gaan naar de bescherming en het goed beheren van belangrijke biotopen. Figuur 3 geeft een algemeen beeld van de belangrijkste broedhabitats waarin onze Rode Lijstsoorten voorkomen. Het gaat om permanente, vochtige graslanden (6 soorten); het gevarieerde, kleinschalige en extensief bewerkte agrarische gebied (7 soorten); moerasgebieden en rietvegetaties (7

soorten); het dynamische kustmilieu met slikken, schorren, hoog strand en duinen (8 soorten); en heide en open bos (4 soorten). In rietmoerasen en kustgebieden komt het hoogste aantal met uitsterven bedreigde soorten voor. De figuur toont duidelijk aan dat er zich in een grote variëteit aan habitats problemen voordoen en dat het moeilijk is om één bepaald habitatype naar voor te schuiven.

In het Vlaamse natuurbeleid ging de afgelopen jaren veel aandacht naar de afbakening van Europese Vogel- en Habitatrichtlijngebieden en het uitbouwen van een Vlaams Ecologisch Netwerk. Vooral vanaf 1990 werden extra inspanningen geleverd om natuurgebieden aan te kopen (DECLER & VANROOSE 2003). Toch ging dit vooralsnog niet gepaard met een betekenisvolle afname van het totale aantal Rode Lijst-vogelsoorten. Dit komt deels omdat het tijd vraagt om de habitatkwaliteit van de Vlaamse natuurgebieden door een gepast beheer te verhogen. Door hun gemiddeld kleine oppervlakte blijven veel natuurgebieden gevoelig voor factoren zoals versnippering, vermessing en verdroging waardoor beheersmaatregelen vaak niet het beoogde resultaat opleveren. Bij het uittekenen van een gebiedsgericht beleid wordt vaak onvoldoende rekening gehouden met de oppervlaktebehoefte van vooral grotere vogelsoorten om een voldoende grote en duurzame populatie op te bouwen. Het territorium van een mannetje Roerdomp beslaat al vlug 10 tot 20 ha moerasgebied en om voldoende grote en levensvatbare populaties te ontwikkelen zijn moerasgebieden van minstens enkele honderden tot zelfs duizenden hectaren noodzakelijk (FOPPEN 2001). En dan laten we de noodzakelijke verbindingsgebieden of stapstenen tussen belangrijke broedgebieden nog buiten beschouwing. De afgebakende kerngebieden in functie van het herstel van de Kwartelkoning in Nederland hebben een oppervlakte van maar liefst 2500 ha (GERRITSEN et al. 2004). Het feit dat de gemiddelde grootte van een natuur- of bosreservaat in Vlaanderen anno 2003 amper 31,7 ha bedraagt, spreekt in dat opzicht boekdelen. Daarnaast wordt bij de inrichting en het beheer van gebieden soms te weinig rekening gehouden met specifieke behoeften van Rode Lijst-soorten waardoor de kansen op populatieherstel kleiner worden. Zo valt bijvoorbeeld de gehanteerde maaidatum van 1 of 15 juni in graslandgebieden veel te vroeg voor kritische soorten als Kwartelkoning en Paapje. Rode Lijst-soorten van het agrarische cultuurlandschap en akkervogels in het bijzonder profiteren nauwelijks of niet van het klassieke, reservaatgerichte natuurbeleid in Vlaanderen. Pas vrij recentelijk werden zeer lokaal in landbouwgebieden initiatieven opgestart om de neerwaartse trend van soorten als Geelgors, Grauwe Gors en Patrijs een halt toe te roepen. Voor een populatieherstel op grotere schaal is echter een grondige hervorming van de Vlaamse en Europese landbouwpolitiek noodzakelijk.

Het opstellen van soortbeschermingsplannen kan een doeltreffende manier zijn om alle knelpunten op een rijtje te zetten, de factoren die

verantwoordelijk zijn voor de afname te onderzoeken en concrete voorstellen te formuleren om tot populatieherstel te komen. In Vlaanderen is aan dit soort plannen helaas nooit veel belang gehecht. De weinige initiatieven geraken zelden of nooit in een uitvoeringsfase of worden onvoldoende getoetst aan concrete doelstellingen (een specifiek aantal broedparen tegen een bepaald jaar). Toch zijn er voldoende voorbeelden uit het buitenland die het nut van goed onderbouwde soortbeschermingsplannen illustreren. Het overtuigende herstel van onder meer Griel en Cirlgors in Engeland en Lepelaar in Nederland zijn toonbeelden van een zeer soortgerichte aanpak van knelpunten. Hoopgevend voor Vlaanderen is dat in de Zeebrugse voorhaven voor het eerst met groot succes zeer soortspecifieke maatregelen werden genomen om de aanwezige sternenpopulaties te redden. Dit gebeurde weliswaar onder druk van Europese richtlijnen, maar is alleszins een voorbeeld van het feit dat met wat goede wil economie en natuurbehoud niet noodzakelijk onverenigbaar zijn.

Voor de realisatie van soortgerichte maatregelen is een goede kennis van de factoren die aan de grondslag liggen van de problemen van Rode Lijst-soorten onontbeerlijk. De precieze oorzaak of combinatie van oorzaken is echter zelden helemaal duidelijk, zeker bij trekvogels waarbij factoren op de trekroute of in het overwinteringsgebied een rol kunnen spelen. Bij de bespreking van de diverse broedvogelsoorten in de atlas moesten we ons bijgevolg vaak behelpen met vage hypothesen. Hoewel we geregeld kunnen putten uit buitenlandse onderzoeksresultaten – denken we maar aan het baanbrekende werk uit Groot-Brittannië over typische soorten van landbouwgebieden – is er ook in Vlaanderen nood aan degelijk ecologisch onderzoek naar de oorzaken van de waargenomen trends. Goede informatie over aspecten als broedsucces en overleving (ringgegevens) is daarbij van groot belang.

Een soortgerichte benadering is in het Vlaamse natuurbeleid steeds onderschikt geweest aan de gebiedsgerichte aanpak. Toch hoeft de ene de andere niet uit te sluiten, zoals geargumenteed werd in een recent pleidooi om soortenkennis een belangrijkere plaats te geven in het natuurbehoud (VAN DYCK 2004, MAES 2004). Daarbij kunnen soorten zowel een doel op zich zijn als een complementair instrument voor het gebiedsgericht beleid. Een multisoortenbenadering lijkt hierbij perspectieven te bieden (VAN DYCK et al. 1999). Een goed doordachte selectie van soorten uit verschillende taxonomische groepen levert meer en vooral complementaire informatie op over hoe gebieden moeten ontwikkeld of ingericht worden en hoe verschillende natuurwaarden op elkaar kunnen worden afgestemd. Hoewel vogels niet altijd als goede indicatoren worden beschouwd (wegens te veel beïnvloedende factoren op verschillende plaatsen en in verschillende fasen van de levenscyclus) mogen ze in dit soort benaderingen niet ontbreken.